

Sidra Wajisjlach (Genesis 32:4 t/m 36:43)

3 Kislew 5783 / 27 november 2022 (1^e Advent). Genesis 35: 1-21

Thema: Jakob/Israël

Ik word een dagje ouder en herinner me soms niet precies meer waar en wanneer en door wie me iets verteld werd. Maar ooit vertelde iemand me een metafoor over hoe je om kunt gaan met het leven. Eigenlijk een raar verhaal, maar het is me toch bijgebleven.

Het begint met een grote zinken emmer die voor driekwart gevuld is met melk. En in die melk zwemmen een heel stel kikkers rond en vechten daar voor hun leven.

Dat vind ik dan overigens gelijk de makke aan zo'n verhaal. Hoe in vredesnaam zijn al die kikkers in die melk gekomen? Dat is toch opzet? Maar alla, van u en mij kun je ook zeggen dat wij in deze wereld rondzwemmen en ons best doen hier het leven te behouden; en dan vraag je je ook wel eens af hoe we in vredesnaam in deze situatie terecht zijn gekomen.

Dus vooruit, een heel stel kikkers in de melk. En die zwemmen daar uren of dagen in en proberen wanhopig te voorkomen dat ze verdrinken.

En dan wordt in deze metafoor verteld hoe het ene na het andere kikkertje de strijd opgeeft. De één zegt: dit is geen leven, we komen hier nooit meer uit; en laat zich naar de bodem zinken. Een ander zegt: het is mijn lot; ik zie jullie in een volgend leven; en laat zich zinken. Weer een ander zegt: het zijn de goden, en wie kan zich verzetten tegen de wil van de goden? En zakt naar de bodem. Nog weer een ander zegt: het heeft beslist een hogere bedoeling, maar dat zullen we later pas verstaan; en verdrinkt ook. En zo gaan alle kikkers een voor een ten onder.

Op één kikker na, die de strijd niet opgeeft. Koppig blijft hij doorzwemmen onder het motto 'dit kan de bedoeling niet zijn; en het is aan mij om dat ook te bewijzen'. En hij trappelt zo lang door met zijn pootjes dat hij de melk karnt tot boter, en vanuit de boter uit de emmer springt.

Dat was, zo eindigt dan die metafoor, een Joods kikkertje.

Waarom moest ik aan deze metafoor denken? Door Sidra Wajisjlach; de Sidra die over twee weken aan de orde is in de synagoge.

In deze Sidra hoor je tot twee keer toe dat Jakob de naam Israël krijgt. En daarna heet het hele volk uit hem gesproken dus ook zo: Israël; dat betekent worstelaar, vechter. Waarom nu juist die naam? Een worstelaar *met* God. Een worstelaar *van* God. Op deze aardbodem dan ook worstelend met alles en iedereen.

Om de melk tot boter te karnen?

We volgen vanavond Jakob een eindje via Genesis 35. Onze aanvangstekst vers 10:

God zegt hem: je naam is Jakob; niet langer moet als naam voor jou worden geroepen Jakob – hij licht de hiel; nee, Israël – vechter van God, zal je naam worden; en hij roept als naam over hem uit: Israël!

Ja, wat doen we hier op deze aardbodem? En hoe zijn we in vredesnaam in deze situatie terecht gekomen?

Dat zal Jakob zich ook regelmatig hebben afgevraagd. En hij had tijd genoeg, veel meer tijd dan wij onszelf gunnen in de jacht van onze maatschappij, om hierover na te denken. Deels heeft de situatie waarin hij verkeert natuurlijk te maken met de keuzes die hij zelf heeft gemaakt. Was hij bijvoorbeeld niet meegegaan met zijn moeder Rebekka in haar plan om Izaäk te bedriegen, dan was zijn hele leven anders verlopen. Maar er is ook een grotere geschiedenis in het spel. Er was al van alles gaande toen hij met zijn geboorte op het toneel verscheen. Wat kan hij er zelf aan doen dat hij in de baarmoeder de hiel van zijn broer vasthield en zo de naam Jakob kreeg? Wat kan hij er zelf aan doen dat al vóór zijn geboorte Rebekka een profetisch woord had gehoord over hoe haar kinderen met elkaar in de clinch zouden liggen? Wat kan hij eraan doen dat hij geboren wordt als zoon van Izaäk, kleinzoon van Abraham?

Met onszelf is het niet veel anders. Veel in ons leven is een gevolg van eigen keuzes. De keuze bijvoorbeeld die je op een bepaald moment maakte om nooit meer te liegen. De keuze die je maakte voor een partner om het leven mee te delen. Maar er is ook zoveel dat buiten onze macht valt. Het milieu waarin je geboren wordt, de tradities die daar heersen, de taal die daar gesproken wordt. En als je nog kind bent zie je alles om je heen vanuit je eigen ik, je denkt nog dat je daar greep hebt en dat het dus jouw schuld is als vader en moeder ruzie krijgen. Maar als je een beetje volwassen bent geworden beseft je dat je weinig greep hebt op wat zich in de wereld afspeelt. Dan beseft je dat er al een hele geschiedenis aan jou voorafgegaan is die de wereld heeft gemaakt tot wat hij nu is; en dat die geschiedenis nog lang niet is afgelopen, en dat je daar nu zelf deel van uitmaakt en moet bepalen welke kleine rol jij gaat vervullen in dat grote geheel; wat voor keuzes ga *jij* maken?

Jakob had als jong mens geen idee hoe belangrijk de keuzes die hij maakte waren voor het vervolg van zijn leven. Hij had ook geen idee wat het betekende dat Abraham zijn grootvader was. En hij had dus ook geen idee van welke geschiedenis hij deel ging uitmaken; een geschiedenis die veel verder reikte dan zijn eigen leven. Hoe had hij ooit kunnen bedenken dat zo'n 4000 jaar later op de hele wereld zijn naam nog bekend zou zijn; dat wij hier in Kampen in 2022 over hem zouden spreken, en dat zijn nageslacht, Israel genoemd, continue, door de hele wereldgeschiedenis heen, als een soort graat in de keel van alle volkeren der aarde zou blijven steken?

In Sidra Wajisjlach wordt Jakob 'Israel' genoemd. Door wie?

De eerste keer gebeurt dat bij het beroemde gevecht dat hij levert bij de oversteek van het riviertje de Jabbok. Als hij als laatste in de nacht de oversteek maakt, op weg naar de confrontatie met zijn broer, valt hem een man aan. En ze vechten tot het morgenrood. Wie is die man? De twee bekendste antwoorden zijn:

1. God. Af te leiden uit wat Jakob kort daarna zegt: 'Ik noem dit oord Pniël omdat ik God heb gezien van aangezicht tot aangezicht en ik in leven ben gebleven'.
2. Ezau; of de genius, de beschermengel van Ezau. Af te leiden uit wat Jakob even later tegen Ezau zegt: 'Ik heb jouw aangezicht gezien zoals men het aangezicht van hemelwezens ziet'.

Hoe dan ook, tijdens dat gevecht wordt Jakobs heup ontwricht, zodat hij de rest van zijn leven mank loopt, en de man wil dat Jakob hem loslaat. Maar Jakob laat niet los – zoals hij bij zijn geboorte al een vasthouder bleek – en zegt: 'Dat doe ik alleen als je mij zegent'. En dan krijgt Jakob zijn nieuwe naam: Israel. Want, zo zegt de man, je hebt gevochten; met God en met mensen; en je hebt gewonnen. En hij zegent Jakob.

De tweede keer dat Jakob die naam Israel krijgt is in het schriftgedeelte dat we lezen. En daar is het heel duidelijk dat God zelf die nieuwe naam over hem *uitroept*. Gelukkig heeft de Naardense Bijbel dat ook letterlijk uit het Hebreeuws vertaald. 'Israel, zal je naam worden en 'wajikra et-sjemo jisraeel' - *Hij riep als zijn naam uit: Israel!* De naam is geen gegeven, maar een roeping.

Daarmee is deze naam dus fundamenteel anders dan bijvoorbeeld Nederlander te heten. Jakob en zijn nageslacht zijn van Godswege *geroepen* om 'Israel' te zijn. Wij zijn niet geroepen 'Neder-lander' te zijn; je hoeft niet per se onder de zeespiegel te gaan wonen; je mag ook op de Veluwe of in Limburg gaan leven. Maar Israel... *Geroepen te worstelen met God; en te worstelen met mensen*. En net als Jakob zal Israel in die worsteling vragen om door God en door mensen gezegend te worden.

Waarom wil Jakob eigenlijk *door God gezegend* worden? In zekere zin niet anders dan wij dat ook willen. Als je leven een worsteling is, ook een worsteling met God, dan wil je toch de toezegging dat Hij, de HERE God, je niet laat vallen, met je mee zal gaan, altijd? Niemand van ons hier wil weg uit deze kerkdienst zonder de Zegen aan het einde.

Waarom wil Jakob/Israel dat *de mensen hem zegenen*? Omdat hij ook van mensen een toezegging wil van het goede; dat men hem nabij wil zijn. Ook dat kennen we van onszelf. Er zijn mensen met wie wij worstelen en van wie wij eigenlijk maar één ding vragen: 'Zeg me dat je ondanks alles van me houdt!' Toch gaat het bij Jakob nog om iets fundamenteelers; omdat God tot zijn grootvader heeft gezegd: 'Ik zal jou tot een groot volk maken en Ik zal zegenen wie jou zegenen'. Dus Jakob/Israel is dan per definitie een worstelaar van Gods wege omdat hij/c.q. dit volk van iedereen een zegen vraagt; omdat in het zegenen van het volk Israel ook het heil, de zegen voor alle volkeren zelf ligt besloten. Een worsteling om *ons* met God te verbinden!

Ons wordt dus als het ware gevraagd vrede toe te bidden aan dit Jakobsvolk vanwege hun roeping in deze wereld. En dan niet alleen als vrome zegenwens of als gebed alleen, maar ook daadwerkelijk proberen die vrede te bewerkstellingen; dus ruimte scheppen voor dit volk opdat het zijn roeping in deze wereld kan vervullen. Tja, en dat is ons heel aardig gelukt, nietwaar? Niet waar. We ervoeren Israel niet als zegen, een verbinding met JHWH, en zegenen het ook niet.

Volgende vraag is dan: waarom weigeren de volken Israel te zegenen? Sterker: waarom doen ze over het algemeen liever het tegenovergestelde? En waarom is er dus dit schier eindeloze gevecht; al duizenden jaren deze eindeloze worsteling met dit onder ons aanwezige Jakobsvolk?

Ten diepste ligt dat niet aan Israel zelf. Het ligt aan de *God* van Israel. Israel zelf, niets menselijks is hen vreemd. In de loop der eeuwen hebben in menig land Joden serieus geprobeerd zich aan te passen aan de hen omringende cultuur. Menige Jood heeft geprobeerd om de roeping van Godswege helemaal naast zich neer te leggen. Net als ieder ander mens willen ze niet 'anders' zijn. Dat lijkt ze vandaag de dag ook met *de staat* Israel aardig te lukken.

Dit streven, net zo te zijn als andere volken, lijkt een beetje op wat Jakob deed ten overstaan van zijn vader toen hij zich vermomde als Ezau. Izaäk zegt: ik hoor nog wel *de stem* van Jakob, maar zijn *handen*.... Dat kan, dat Jakob zich vermomt, verbergt. Dan geurt hij naar de aarde; niet de hemel. Dan geurt ook de staat Israel als menige andere staat in deze wereld. Het gekke is dan weer dat als de staat *Israel* zo aards handelt, de Verenigde Naties, dus de volkeren der aarde, de ene na de andere veroordelende resolutie over Israel uitspreken. Het lijkt alsof Israel moreel boven alles verheven moet zijn en anders ziet menigeen het toch liever van het wereldtoneel verdwijnen.

Daar zitten we dan met z'n allen – in de 'zinken emmer' - in dit schier eindeloze gevecht. Maar zoals ik zei: ten diepste komt dit door God zelf.

Het is God zelf die er altijd weer voor zorgt dat zijn volk ten diepste 'anders' blijft; dat de stem en de geur van de Torah daar toch telkens weer omheen hangen; dat zij volk van de Torah blijven. In de LTE van 2 oktober jl. zagen we dat zelfs de ellende die dit volk in de wereld ten deel valt, onderstreept dat ze nog altijd Gods verbondsvolk zijn.

Sinds Abraham is God met zijn volk onderweg; JHWH; die zo anders God is dan wie van ons zich ook kon of kan voorstellen.

Wij, niet-Joden, praten over het lot dat ons treft: en over dat het nu eenmaal Gods wil is wat je in het leven overkomt en dat je daar niet tegenin moet gaan; wij stellen dat deze aarde nu eenmaal een verrotte plek is, een tranendal, waar je maar het beste uit kunt vertrekken, 'zie dat je in de hemel komt, daar is het goed'.

Maar altijd is er de stem van Jakob die stelt dat het nu juist om *deze aarde* gaat, dat we het *hier* goed moeten hebben, dat we *hier* vrede en recht tot stand moeten brengen, en dat *dát* de wil van God is: dat we ons *verzetten tegen alle kwaad* omdat het meeste op deze aardbodem nu juist *niet* Gods wil is. Zoals de Talmoed zegt: Toen de HERE God de Torah meegaf aan Mozes, protesteerden de engelen en zeiden 'U gaat toch uw kostbaarste bezit niet aan de mensen geven?'. Waarop Mozes reageerde met: 'O, hebben jullie daar dan soms iets aan, een Torah waarin staat dat je niet mag stelen en niet mag doden en niet vreemdgaan? De Torah is juist voor de mensen bedoeld! Bij hen moet de Torah zijn, opdat het op aarde eindelijk komt tot een huis waarin God kan wonen.'

De Torah roept iedereen op te vechten voor een wereld waarop gerechtigheid woont. Vechten. Schreeuwen om recht; ook tegen overheidsinstanties en systemen als aan mensen geen recht wordt gedaan. Laten we hopen dat er in het Joodse volk altijd mensen zullen zijn die schreeuwen om gerechtigheid; en die daarmee *de roeping, de naam 'Israel'*, waar maken. En wij... De naam 'Christen' is toch ook een 'roeping'? 'Jezus ga ons voor', toch? 'Moedig met Hem mee', toch? (NLB 835). Het is geen liedje op de schoot van moeders.

Wajisjlach. 'Israel' dus. Bij de lezing van Genesis 35 treffen wij een mank lopende man aan; heel wat ouder en wijzer dan toen hij in ballingschap ging; die nu in de rest van zijn leven alleen nog de goede keuzes wil maken: zijn wankelende schreden alleen nog in Gods spoor.

Hij begrijpt inmiddels en heeft aanvaard dat hij deel uitmaakt van een veel grotere geschiedenis dan zijn eigen leven. Wij weten nog meer van de hele geschiedenis waarvan hij deel uit maakt. En wij zien hem in Genesis 35 op plaatsen bivakkeren die tot de dag van vandaag nagalmen in de geschiedenis tussen Israel en de volken: Mokum, Rama, Efrata, Bethlehem, Migdal Eder.

Plaatsen die een soort eeuwige kruispunten op deze aarde vormen; kruispunten, knooppunten, ook tussen hemel en aarde.

Jakob begint met zijn tocht in Sichem, de stad waar alles op een verschrikkelijke manier uit de hand is gelopen. Zijn zonen Simeon en Levi vermoorden de mannen in die stad na de verkrachting van hun zus, Dina. Vee is uit de stad geroofd, vrouwen en kinderen zijn gevangen genomen. Jakob heeft later in zijn testament (Genesis 49) geen goed woord over voor Simeon en Levi.

Sichem. Jakob had zich daar gevestigd toen hij weer in Kanaän kwam. Dat was immers ook de eerste plek geweest waar zijn grootvader bivakkeerde toen in Kanaän aankwam. Maar Sichem heeft een besmette naam in de geschiedenis. Het is later de plaats waar Jerobeam zich vestigt als koning van het Noordrijk van Israel; verscheuring van de twaalf stammen; afval van het geloof in de ENE; in 722 voor Christus verdwijnen alle noordelijke stammen in ballingschap en komen nooit meer terug.

'Weg hier', zegt God tegen Jakob te Sichem. 'Totaal opnieuw beginnen'.

Waar moet hij heen?

God stuurt hem naar *ha makoom*, letterlijk 'de plaats'. In Genesis 28 klinkt die naam voortdurend, als Jakob op de vlucht is voor Ezau, vlak voor zijn lange ballingschap in Mesopotamië; hij komt dan op 'de plaats', hij slaapt daar, en in zijn slaap gaat de hemel open en spreekt God hem rechtstreeks aan. 'Deze *makoom* is een poort naar de hemel', zo reageert Jakob later, en noemt die plaats Beth-El; Huis van God. En hij belooft ooit naar deze *makoom* terug te keren wanneer God al zijn beloften aan hem heeft waargemaakt.

Rabbinse uitleg stelt dat het één van de bergen van het toekomstige Jeruzalem geweest moet zijn, misschien de Moria, de Sionsberg; een poort naar de hemel, een plek waar de nabijheid van God meer dan waar ook te ervaren is. Waar God woont en waar je veilig bent. Men wijst Bethel tegenwoordig aan als een plaats iets boven Jeruzalem.

Zo'n drieduizendvijfhonderd jaar later zullen Joden zeggen dat er zo'n *makoom* in Europa te vinden is: Amsterdam; *makoom*; in het jiddisch *mokum*; een veilige plek voor de Joden die dan in Europa al eeuwen worden opgejaagd en vermoord. Ze komen bij duizenden, vooral uit Oost-Europa en Portugal.

Jakob moet naar de heilige *makoom* uit zijn verleden. Opnieuw beginnen. Een altaar bouwen. Verbinding met God zoeken. Hem alle eer geven die hem uit de ballingschap van decennia bij Laban heeft thuisgebracht.

Jakob beseft diep wat zijn tocht betekent. Alle mensen in zijn grote legerkamp, ook alle heidense vreemdelingen die daartoe gerekend worden, moeten zich totaal reinigen. Alle afgodsbeelden worden onder een godseik te Sichem begraven en daarmee afgezworen. Kleding wordt verwisseld, vernieuwd. Uiterlijke en innerlijke vernieuwing gaan gelijk op; de focus moet totaal op de God van Abraham en Izaäk.

Dan begint de tocht. Door het hele land Israel loopt een bergrug van gemiddeld zo'n 800 meter hoog. Loop je die van noord naar zuid, zoals Jakob nu gaat doen, dan zie je links voortdurend het diepe Jordaandal, honderden meters onder de zeespiegel, en rechts is er het land dat geleidelijk afvlakt naar de Middellandse Zee. Op weg naar het zuiden over die bergrug kom je vanzelf bij de roemruchte plaatsen die ik al noemde.

Bij vertrek kan Jakob in de verte links, over de Jordaan, nog net de Jabbok zien; waar het gevecht plaatsvond; waar hij de naam 'Israel' voor het eerste hoorde.

Hij laat Sichem achter zich. God dekt zijn aftocht, zo te horen; zodat hij niet door de hem hatende volkeren wordt achtervolgd.

En zo bereikt hij na verloop van tijd met zijn hele leger *ha makoom*; Bethel, huis van God. Weer terug op de plek die zo ontzaglijk was, waar zijn lange reis begon. Hij zal er iedereen in zijn kamp van verteld hebben. Pas nu is zijn ballingschap werkelijk ten einde. Pas nu is hij weer thuis, waar hij hoort.

Dan, alsof dat wordt onderstreept, sterft juist daar, op die plaats, Debora. We horen haar naam hier voor het eerst en tegelijk voor het laatst. Tot nu toe kenden we haar alleen anoniem, als 'de voedster, de min, van Rebekka', Jakobs moeder. Rebekka lag als kind aan haar borst, een diepe band. En deze Debora was ook met Rebekka meegereisd uit Mesopotamië naar het beloofde land. Ze zal en soort moeder voor Rebekka zijn geweest; heeft alles in het gezin van Rebekka en Izaäk meegemaakt. Dus zal ze ook voor Jakob een hele bijzondere vrouw zijn geweest bij wie ze zich kennelijk had aangesloten. En we horen haar naam nu in *ha makoom* voor eeuwig thuiskomt.

Dan verschijnt God op deze heilige plaats opnieuw aan Jakob. God zegent hem. Hij roept de naam 'Israel' over hem uit. We hebben erbij stilgestaan. God herhaalt zijn beloften, zoals eerder aan Jakob gegeven, en stijgt dan op van hem (vers 13) in *ha makoom*. Later zal Samuël hier in Bethel rechtspreken. Er zal daar een profetenschool verrijzen. Maar koning Jerobeam, de eerste koning van het Noordrijk, zal ook juist hier een gouden kalf neerzetten. Het bederf van het beste is vaak ook gelijk het slechtste.

En dan het laatste stukje dat we vanavond met Jakob, nu definitief 'Israel' geheten, meereizen. En we vallen dan eigenlijk stil. Want wat hier allemaal wordt geworsteld en uitgevochten gaat ons verstand te boven.

Ze trekken voorbij Rama, naderen Efrata. En Rachel, Jakobs eerste liefde, baart daar haar tweede kind. En Jakob verliest haar; ze sterft in het kraambed. Ben-Oni noemt ze haar kind met haar laatste adem – kind van smart, van ongeluk. Ben-jamin heeft Jakob dan echter al eerder geroepen – zoon aan de rechterhand. En we zien Jakob in een achtbaan van vreugde en verdriet een grafsteen oprichten voor zijn vrouw; langs de weg van Efrata; bij Bethlehem. Daarna trekt hij iets verder, en zet zijn tenten tegenover Migdal Eder.

Serius? De namen van deze plaatsen allemaal bij elkaar in Israels leven? Met deze wirwar van vreugde en smart? Alsof hij alle ellende van de wereld opzuigt. Hier in Genesis al. De namen galmen in onze oren. We kennen ze immers uit de grote geschiedenis van Israel waar Jakob deel van uitmaakt. Begin zesde eeuw. Micha 4 en 5 – Migdal Eder, wachttorens over kudde, krimp ineen als iemand die een kind baart. Krimp ineen, vrouwe Sion, want je zult worden ontwijfd, je kinderen weggevoerd naar Babel. Daar verblijf je totdat God zich ontfermt als in Bethlehem Efrata een vrouw een nieuwe heerser zal baren voor Israel.

Jeremia 15: 'Een stem in Rama. Rachel die weent over haar kinderen en niet wil worden getroost; want haar kinderen zijn er niet meer.' Met direct er achteraan. 'Dit zegt de ENE: huil niet langer, droog je tranen; Ik haal je kinderen terug uit het land van de vijand'. Moet dat troosten?!?

Wat een wirwar van leven en dood. Wij weten hoe juist op deze plaatsen de Babyloniërs in 587 voor Christus de Judeeërs bijeen dreven, daar een doorgangskamp bouwden, en daar vandaan Israel deporteerden. Deze plek, Rama, Efrata, waar Rachel baarde en werd begraven, zal de klank houden van een soort Westerbork.

Vandaag, 1^e Advent, klinkt het bij Bethlehem evenzo in de beschrijving van Matteüs. Bij het graf van Rachel baart opnieuw een vrouw een kind, die de heerser zal worden van Israel; licht voor de wereld zelfs. Maar de moeders van Bethlehem zien hun kinderen vermoord worden juist vanwege de geboorte dit kind; Herodes, representant van de machten in deze wereld, is des duivels en ontnemt Israel zijn kinderen. Ontroostbaar verdriet.

Wirwar van leven en dood. Eindeloze worsteling van de strijder voor God en de worstelaar met mensen.

Moeten we er de afschuwelijke taferelen later in Europa nog bijhalen? In Nederland: Kamp Westerbork. En Amsterdam huilt; geen *makoom* meer als tevoren; ook die kinderen van Rachel zijn er niet meer.

Hoe moet je 'Israel' zijn in zo'n wereld? Wat moet je in zo'n achtbaan van vreugde en verdriet? Wat moet het voor Jakob winnen: het leven of de dood, de vreugde of de rouw? Wat moet het winnen voor de gedeporteerden en de achterblijvers: de verslagenheid of de hoop dat de ballingschap eens ten einde zal zijn, het leven zal winnen van de dood?

Maar wie maakt dat dan nog mee?

Wie blijft zo lang, durft zo lang te worstelen; te blijven trappelen als dat kikkertje? Te blijven hopen?

Vreemd toeval, maar het gebeurt me de laatste tijd te vaak om het toeval te noemen: juist op het moment dat ik deze woorden bij de voorbereiding van deze dienst opschreef, kiest Spotify het 'lied van de Hoop'; *Hatikva*; Israels volkslied klinkt in mijn kamer.

Hoop! Op grond waarvan? Op grond van dat kind van Rachel? Op grond van dat kind dat nu juist bij Bethlehem Efrata, 'Westerbork', geboren wordt? Zou Hij vandaag aan de Joodse of aan de Palestijnse kant geboren zijn?

Hij komt midden in onze ellende, verscheurdheid, koning der Joden en Heer der wereld. Als zuigt Hij alle ellende op. Sterft eraan. Staat op en keert terug naar zijn Vader. En wij zijn dan nog steeds hier, op deze aarde.

Worstelen. Blijven hopen. Tot Jakobs stem klopt met zijn handen. Tot de volken Israel zullen zegenen en Israel niet meer hoeft te vrezen. Tot Jood en niet-Jood zullen wijzen op Hem die dan op aarde neerdaalt, zeggend: Kijk, daar is Hij! Degene op wie wij hoopten! Waarom wij het nooit opgaven. Gerechtigheid en vrede op deze aarde.

Het is Advent. Wij *blijven hopen*.